

Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid

Halis Demir | <https://orcid.org/0000-0002-6576-1404>

halisdemir@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi | <https://ror.org/04f81fm77>

İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye

Öz

Kanunlar, dini metinler, edebiyat kitapları ve benzeri eserler yazılı olarak kaydedilmek suretiyle günümüze kadar gelmiştir. Bu kayıt faaliyetini yetenekli, gönüllü veya görevli insanlar bize kadar sürdürmüştür. Bu sayede insanlığın mirasının bir kısmı bize kadar intikal etmiştir. Tarihte yazma faaliyetini karşılamak üzere mesai harcayan kişiler için vahiy kâtibî, yazıcı, kâtip veya bu anlamlara gelmek üzere ifade edilen kavramlar kullanılmıştır. Bu makalenin çıkış noktası, tarihin bir döneminde bu yazma ve resmî yazıları düzenleme görevini icra eden memurlar, yani müsevvidlerdir. Biz bunu hukuki belge hazırlama uzmanlarından birisi olarak nitelendirdik. Yaptığımız incelemede müsevvidlik kurumunun müstakil olarak ele alındığı bir çalışmaya rastlamadığımız için bu konuyu inceledik. Bu makalede, İslam Hukuk Tarihi'nden itibaren resmî evrak yazımıyla alakalı görülen çeşitli faaliyetlere temas edilmiştir. Sonra ise Osmanlı Hukuk tarihinde özelinde fetvâ yazımına emek veren, müsevvidin görevi, fetvahâne-deki fonksiyonu ile fetvâ yazımındaki rolüne dair tespitlere yer verilmiştir. Yine bu araştırma ile fetvâ yazma faaliyetinin ayrı bir meslek ve özen gerektiren bir ilgi alanı olduğu da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Müsevvidlik görevini icra eden tanınmış şahıslar ile geçmişten günümüze müsevvidliğe benzer vazife icra eden bazı hizmet kollarına da konunun sürekli güncelliğini koruduğunu göstermek üzere yer verilmiştir. Benzerlikleri olmasına rağmen müsevvidlik kâtiplikten farklı bir meslektir. Zira kâtiplik bahsinin ele alındığı bazı çalışmalarda müsevvidlik ayrıca ele alınmaktadır. Kısaca bu makalede resmî evrak hazırlama faaliyetlerinin İslam Hukuk tarihindeki kökenleri, Osmanlı Devleti'nde bu konu ile iştigal eden bazı memurlar, bu mesleğe yakın kimi günümüz faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hukuk, İslam Hukuku, Müsevvid, Ömer Nasuhi Bilmen

Öne Çıkanlar

- Hz. Peygamber zamanında vahiy kâtipliği merkezinde gelişen, faaliyetleri ileride kurum haline gelecek fetvâ yazımı ve bu işin görevlisi müsevvidliğin ilk çekirdeğini oluşturmuştur.
- İlim meclislerindeki imlâ yazımı ve görevlileri, tarihteki müstensihler, musahhihler, günümüzde redaksiyon ve kodifikasyon yapanlar müsevvidin görevini yaklaşık olarak ifa etmişlerdir.
- Kanun metinleri hazırlama faaliyeti, İslam dünyasında Mecelle ile en üst seviyeye ulaşmıştır.
- İslam hukuku çalışmalarında kıymetli eserler kaleme alan son dönem müelliflerin bir kısmı müsevvidlik yapmıştır.

Atıf Bilgisi

Demir, Halis. “Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid”. *Eskiyei* 49 (Haziran 2023), 539-562.

<https://doi.org/10.37697/eskiyei.1276191>

Geliş Tarihi	03 Nisan 2023
Kabul Tarihi	30 Haziran 2023
Yayın Tarihi	30 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Musawwid As One of the Law Document Preparation Experts

Halis Demir | <https://orcid.org/0000-0002-6576-1404>

halisdemir@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet University | <https://ror.org/04f81fm77>

Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Sivas, Türkiye

Abstract

Laws, religious texts, literature books and similar works have reached today by being saved as written texts. Skilled volunteer and attendants have retained this saving activity until today. In this way, some of the heritage of humanity has been handed down to us. The people who work for serving this need are called as revelation clerk, recorder, clerk or different words which means the same in different languages. The starting point of this article is the attendants who are on duty to write and edit these texts in some part of the history, in other words; musawwid. We called it as one of the law document preparation experts. Since we did not come across a study that dealt with the institution of musawwid independently, we examined this subject. In this article, various activities related to the writing of official documents since the History of Islamic Law have been touched upon. Then, in the history of Ottoman jurisprudence, the duty of the musawwid, his function in the fatwa house, and his role in the writing of fatwas are analyzed. This study has also tried to demonstrate that the activity of writing fatwa is a separate profession and a field of interest that requires care. Prominent individuals who performed the duty of musawwid and some branches of service similar to musawwid from the past to the present are also included to show that the subject is constantly up to date. Despite similarities, being a musawwid is a different profession from being a clerk. In fact, in some studies that deal with the clerkship, the position of musawwid is dealt with separately. Briefly, this study tries to reveal the origins of official document preparation activities in the history of Islamic Law, some clerks who were engaged in this field in the Ottoman Empire, and some contemporary activities close to this profession.

Keywords

Law, Islamic Law, Expert, Musawwid, Ömer Nasuhi Bilmen

Highlights

- The writing of fatwas, which developed in the Prophet's time in the center of the revelation clerkship, and whose activities would later become an institution, and the officials of this work constituted the first nucleus of the musawwid.
- The orthography and its officials in the assemblies of science and its officials, transcribers copyists and musahhihs in the recent history, and finally today's proofreaders and codifiers have almost fulfilled the task of the musawwid.
- The activity of preparing law texts reached the highest level in the Islamic world with Majalla.
- Some of the late authors who wrote valuable works in Islamic law studies worked as musawwids

Citation

Demir, Halis. "Musawwid As One of the Law Document Preparation Experts". *Eskiyeni* 49 (June 2023), 539-562.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1276191>

Date of submission	03 April 2022
Date of acceptance	30 June 2023
Date of publication	30 June 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

Allah, peygamberine ilk hitabında, “Oku!”¹ emrinin ardından kalemle yazmaya işaret vardır. Yazma ve düzenleme de okumak gibi önem arz etmektedir. Sonraki nesillerin önceki dönemlerin bilgi ve tecrübe birikimlerinden yazılı metinle aracılığıyla da istifadesi mümkün olmaktadır.²

Müsevvid Osmanlı döneminde Fetvâhanede yazı işleri memurudur. Makalede müsevvidin Osmanlı Devleti’nde fetvahânedeki yeri ve önemi incelenmiştir. Tarihi süreç içerisinde benzer görev icra eden evrak, belge, yazma eser veya matbu metin kaleme alan başka meslek sahipleri de olmuştur. Bu tür mesleklerle de konunun önemini gösterdiğini düşünerek değindik. Benzer görev ifa eden Hz. Peygamber dönemindeki vahiy kâtipleri, ilim meclislerindeki imlâ yazımı ve görevlileri, yakın tarihteki müstensihler, musahhihler günümüzde benzer görevler olan redaksiyon ve kodifikasyon yazıcılarının da müsevvidle benzerlikleri vardır. Osmanlı döneminde yazılan kanun olarak Mecelle komisyonu görevlisi fıkıhçılar da incelediğimiz anlamda müsevvidlerdir. Zaten kanun yazımı bahsettiğimiz hukuki belge hazırlama faaliyetinin sistemli ve tekâmül etmiş şeklidir.

Hukuki belge hazırlama uzmanı olarak müsevvidlik Osmanlı Devleti’nin son yüzyıldaki belgelerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira hukuki belge hazırlama faaliyeti olarak açık olarak bu dönemde ortaya çıktığı fark edilmektedir. Biz de buna dayanarak kanun yazma veya resmî belge hazırlama çalışmalarının İslam tarihinin her döneminde varlığını ortaya koymaya çalıştık. Çünkü yaptığımız literatür taramasında müsevvidlik konusunun müstakil bir çalışmada ele alınmadığı tespit edilmiştir. Kaynak olarak kullanılan çeşitli araştırmalarda konuya dair ipuçları bulunmuştur. Bunun beraber müsevvidin faaliyet gösterdiği kurum veya kurumların işleyiş sistemini ele almak bu çalışmanın sınırları içerisinde değildir.

1. Müsevvidlik Kavramının Ortaya Çıkışı

Müsevvid sözlükte müsvedde yapan kimse, bir tezkerenin müsveddesini yapan kâtib, taslak yapan kimse, anlamlarına gelir.³ Bazı resmî dairelerde resmî evrakların müsvedde metinlerini temize çeken memurlara, yani kâtiplere müsevvid denir.⁴

Zamanla fetvâ müesseseleri meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti’nde (1300-1922) halkın ihtiyacına cevap vermek için, çoğunluğu müsevvidlerden oluşan fetvâ eminliği

¹ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Alak 96/1-5.

² İbrâhim Müteferrika *Vesiletü’l-tibâa* (1138/1726) isimli risâlesinde, çeşitli yazma eserlerin yok olduğunu, sonra düzgün yazı yazacak hattat kalmadığını, bazı yazmalarda hatalar bulunduğunu, bu eserlerin matbaada okunaklı ve hatasız basılabileceğini, kitapların ucuzlayacağını, hatta kütüphaneler kurulabileceğini ifade etmiştir. Avrupalıların bu eserlerden bazılarını özensizlik sonucu yanlışlarla bastıklarını açıklamaktadır. Bk. Erhan Afyoncu, “İbrâhim Müteferrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/324-327.

³ Komisyon, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 1732.

⁴ Umut Başar, *Yüzbaşı İhsan’ın Kavâ'id-i İmla ve Tahrîr’inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 205.

kurulmuştur.⁵ Bu kurumun başındaki yetkili şeyhülislâmlardır.⁶ Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) 828/1425'te Bursa müftülüğüne atanması ile Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık başlamış, zamanla devlette etkinlik kazanmış bir kurumu haline gelmiştir. İlk şeyhülislâmlar, kanunlar çıkarılırken ve hukukî düzenlemeler yapılırken padişahlara yardımcı bulunmuşlardır.⁷ Sonraki şeyhülislâmlar, Fetvahâne'de hazırlanan fetvâları onaylamışlardır.⁸ Şeyhülislâmın savaş ve barış gibi devlet olaylarında fikrine başvurulmuştur.⁹ İlk şeyhülislâmlar şahsi konaklarında işlerini yürütmüşlerdir. Şeyhülislâma bağlı faaliyet gösteren Fetvahâne'deki¹⁰ bazı birimler; fetvâ isteyenlerin suallerinin yazıldığı Pusula Odası, suallerin müsevvidlere sorulduğu fetvâ odası,¹¹ şer'iyeye mahkemelerinden gelen i'lâmları ve hüccetleri müsevvidlerin tetkik ettiği i'lâmat odaları şeklindedir.¹²

Fetvâ hazırlanması hususunda yetkili fetvâ emini emrinde müsevvid ve başka memurlar vazife yapmıştır.¹³ Fetvâ emini, İslam hukukunu iyi bilmelidir.¹⁴ Fetvâ emini, halkın talep ettiği konularda fetvâ düzenlemiş ve hazırlamıştır. Zamanla fetvâ talebinin artmasıyla fetvâ hazırlama faaliyeti icra eden görevlilere, müsevvid, mukabeleci ve mübeyiz gibi isimler verilmiştir. Fetvâ emini bu memurların faaliyetlerini yönetmiştir.¹⁵

Müsevvidler, verilen fetvâları yazmışlardır.¹⁶ Örnek olması bakımından 1293 (1875) tarihindeki Meşihat dairesi görevlilerinin şu memurlardan oluştuğu kayıtlıdır: Fetvâ

⁵ Fetva eminliği için bk. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1977), 1/222; Necdet Sakaoğlu, "19. yy'da Şeyhülislâmlık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1/263.

⁶ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi", *İslam Medeniyeti Mecmuası* 5/2 (1981), 40.

⁷ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Ulema Sınıfı", *Türk Yurdu* 19-20/148-149 (1999-2000), 188-191.

⁸ Uriel Heyd, "Osmanlı'da Fetva Müessesesinin Bazı Tezahürleri", çev. Fethi Gedikli, *Hukuk Araştırmaları Dergisi* 9/1-3 (1995), 287.

⁹ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91; Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 201.

¹⁰ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Meşihat Makamının Bir Dairesi: Fetvâhâne-i Âli", *Din ve Hayat* 2/34 (2018), 33; bk. Fahrettin Atar, "Fetvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/486; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 1/621.

¹¹ Mehmet Sait Sütcü, "Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri", *Tarih Okulu Dergisi* 10/32 (2017), 460.

¹² Kişi, "Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi", 63; M. Vamık Şükrü Altınbaş, "Fetva Eminleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3/6-7 (1964), 187.

¹³ Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, 22; Akgündüz, *Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa İstanbul Müftülüğü*, 19.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 198.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 196.

¹⁶ Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi", 47. Diğer memurlar için bk. Mehmet Canatar, "Kethüda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 15/332; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 198.

emini, ders vekili, mektupçu ve üç muavini, îlâmât-ı şer'iyeye mümeyyizi, arzuhalcı ve iki muavini, reîsü'l-müsevvidîn, îlâmât-ı şer'iyeye mümeyyiz yardımcısı, maaş-ı ilmiyye kâtibi, Bunların içerisinde birçok müsevvid bulunmaktadır.¹⁷

Fetvâ Odası'na gelen suallerin müsevvidler tarafından fetvâ formuna uygun dökümü yapılmıştır. Bu metinler müsevvidler tarafından temize çekilmiş, sonra şeyhülislâma takdim edilmiştir.¹⁸ Fetvâ Odası'ndaki müsevvid sayısının yirmi sekize ulaştığı olmuştur.¹⁹

Fetvâhâne Nizamnâmesi'ne (13 Muharrem 1292/19 Şubat 1875) göre²⁰ fetvahânede görevli müsevvid konumunda yirmi kişinin görevlendirileceği, bu kadrodan yer açıldığı takdirde mülâzimlârdan kıdemlinin müsevvid olarak atanacağı, reîsü'l-müsevvidîn²¹ kadılığa nâil olduğunda ikinci müsevvidin, bu göreve ehil değil ise müsevvidler arasından fıkıh ilmine hâkim birisinin başmüsevvidlik görevine atanacağı belirtilmiştir.²² Bu bilgilere göre müsevvidlerin fetvâ dairesinde ihtisas sahibi ve tecrübeli, fıkıh konusunda uzman kişiler arasından ihtimamla seçildikleri anlaşılmaktadır.

30 Şaban 1332 (24 Temmuz 1913) tarihli nizamnameye göre fetvâlar bu odada sistematik şekilde birleştirilmekte, soru kalıpları seçilmekte, şeyhülislâmın cevaplarını hazırlanmakta, kütüklere kaydedilmektedir.²³ Fetvâ odasının sorumlusu reîsü'l-müsevvidîndir. Reîsü'l-müsevvidîn Dersaadet mahkemelerinden fetvâ için gönderilen dava suretlerini tarihlendirir, tetkik ettirir, sonucu fetvâ eminine arz ederdi. Meşihat makamından imza ve iade edilen fetvâyı sahibine vermiştir. Teşkilattan ve vilayetlerden gelen fetvâlara cevapları müsevvidlerle istişare etmek suretiyle hazırlamış, hükmü fetvâ eminine tebliğ etmiştir.²⁴ Anlatılan bu faaliyetlerin fetvâ yazımı ve buna bağlı olarak fıkıh kavramlarına aşinalık sağlayacağı konumuzla doğrudan ilgili olduğu açıktır.

Kurumdaki işleyiş şu şekildedir. Fetvâ talep eden kişi, Fetvahâne'nin Pusula Odasına gelir burada müsevvide sorularını yazdırırdı. Müsevvid fetvânın taslağını hazırlardı. Sorular soranın adı ve kimliği gizlenmek suretiyle, bunun yerine Zeyd, Hind, Amr gibi yaygın kullanılan isimlerle ifade edilerek "... olursa sahih olur mu?" veya "... olursa

¹⁷ 1293 (1875) deki meşihat dairesi görevlileri şunlardı: Ders vekili, Fetvâ emini, Meşihat mektupçusu ve üç muavini, îlâmât-ı şer'iyeye mümeyyizi, Meşihat arzuhalcısı ve iki muavini, îlâmât-ı şer'iyeye mümeyyiz muavini, maaş-ı ilmiyye kâtibi, Reîsü'l-müsevvidîn. Bunlardan birçok müsevvid ve memur vardı. Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi", 56.

¹⁸ Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 20.

¹⁹ Abdullah Rüşü Kişi, "Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi", *Din ve Hayat: Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi* 24 (2015), 64.

²⁰ *Düstur*, Birinci tertip, 4/76-77.

²¹ Kişi, "Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi", 64.

²² Ferhat Koca, "Fetvâhâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/496.

²³ Ferhat Koca, "Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahane", *İlam Araştırma Dergisi* 2/1(1997), 141.

²⁴ Koca, "Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahane", 142.

muteber olur mu?” şeklinde hazırlanırdı. Fetvâ emini, gerekirse düzetme yapar, sonra bu metni müsevvidler temize çeker şeyhülislâma takdim edilecek nüsha hazırlanırdı.²⁵ Şeyhülislâm suale “olur” veya “olmaz” şeklinde cevabı yazar onaylar, evrakı fetvâ odasına îade ederdi. Müsevvid tekrar önüne gelen bu fetvâyı kaydeder, cevabı da soru sahiplerine iletirdi.

Şifâhen de fetvâ verilirdi. Fetvâ talebinde bulunan kimseden, kendisine verilen hizmet karşılığında ücret alınmıştır.²⁶ Müsevvidlerin tuttuğu kayıtlar, ayrıca mahkemelerden gelen mahkeme kararları “Fetvahâne-i Âlî Defterleri” olarak bilinmektedir.²⁷

Fetvahâne’ye, Şer’iyye Mahkemeleri’nin kararlarına itiraz gayesiyle îlâmlar da gönderilmiştir.²⁸ İtiraza konu davalar, şer’î ahkâma ve usûle uygun görüldüğü takdirde fetvâ emini ve îlâmat müdürü tarafından tasdik edilmiştir.²⁹ Kararlarda bilgi hatası veya muhakeme usûlüne aykırı durum tespit edildiğinde, ilgili mahkemenin tekrar hükmü gözden geçirmesi istenmiştir. Kadı kararında ısrar gösterirse, îlâm Fetvahâne görevlilerince tekrar incelenmiş, müsevvidler gerekçe kaleme almış, karar mahkemeye mütâlaa için gönderilmiştir.³⁰

Fetvâ ve Pusula odalarından oluşan Fetvahâne’ye Tanzimat’tan sonra îlâmât Odası eklenmiştir.³¹ Sözlükte bildirmek, haber vermek³² anlamlarına gelen îlâm, istilâh olarak hâkimin bir davada verdiği kararı, üzerinde hâkimin imza ve mührünü taşıyan belgedir. Şer’iyye mahkemelerinde kadı, yargı faaliyetinden sonra karar gerekçelerini de ihtiva eden bir îlâm düzenlemiş, birer nüshasını davacı ve davalıya vermiştir, bir sûretini sicile kaydetmiştir. İlâmlarda taraflar, davanın görüldüğü mahkeme, davacının iddiası, davalının cevabı, hükmün gerekçesi ispat vasıtaları, hüküm, tarih ve gerekirse şahitlerin ismi yazılmıştır.³³ Hükme taraflardan birisi itiraz etmişse, itiraz dilekçesine mahkeme îlâmını da eklemiş sonra mahallî hükümet makamları eliyle Fetvahâne îlâmât Odası’na göndermiştir.³⁴ Şahıslar îlâmât Odası’na müracaat edebilirlerdi. Gelen îlâm ve delilleri, mümeyyizler tetkik etmiş görüşlerini yazdıktan sonra îlâmât müdürüne arz etmiştir. Müdür, hazırlanan görüşü yerinde bulduğu takdirde onaylamış, aksi takdirde görüşünü yazmış, her iki sûreti de fetvâ eminine sunmuştur.

²⁵ Heyd, “Osmanlı’da Fetva Müessesesinin Bazı Tezahürleri”, 303.

²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlimiye Teşkilatı*, 196.

²⁷ Bilgin Aydın- İlhami Yurdakul- İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 74.

²⁸ Berki, “Osmanlı Türklerinde Yüksek İftâ Makamı”, 426.

²⁹ Ahmet Akman, “Osmanlı Devleti’nde Hukukî Yapı ve Adli Teşkilatta Tanzimat Sonrası Gelişmeler”, *Yeni Türkiye* 2/10 (1996), 1016; Kişi, “Meşihat’ten İstanbul Müftülüğü’ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi”, 63.

³⁰ Gümrükçüoğlu, “Meşihat Makamının Bir Dairesi: Fetvahâne-i Âlî”, 35.

³¹ Talip Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 148; Ahmet Akgündüz, “îlâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/72-73.

³² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 244.

³³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 1/73.

³⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2004), 273.

Fetvâ emini bu belgeleri imzalamış, üzerine yazıyla işaret etmiş i'lâm yazı masasına vermiştir. O, i'lâmât müdürünün görüşüne katılmadığı takdirde, sebebini açıklamış müdüre tekrar iade etmiştir. Üzerinde görüşme gerektirecek bir konu değilse fetvâ emininin ifadeleri yönünde cevap yazmıştır. Tekrar müzakeresi gerekli ise; fetvâ emini başkanlığında, i'lâmât müdürü, reîsü'l-müsevvidîn ve muavini birlikte konu-yu incelemiş, karara varmışlardır. İhtilaf durumunda fetvâ emininin görüşü tercih edilmiştir.³⁵

Hukuki belge hazırlama uzmanlığı bakımından şu hususta ifade edilebilir: Osmanlı devlet teşkilâtında ilmiyye, seyfiye ve kalemiye üç ana meslek grubudur.³⁶ Ulemâ topluluğu şeyhülislâm, nakîbü'l-eşraf, kazasker, kadı, müderris gibi görevlilerden müteşekkildir;³⁷ Bunlar, medrese mezunu, eğitim, hukuk, fetvâ, bazı dinî hizmetleri ifâ eden ve bürokrasi alanlarıyla ilgili makamlarda bulunan etkili³⁸ meslek grubudur.³⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, Ahmet Ham-di Akseki, Ömer Nasuhi Bilmen gibi bir çok kıymetli eserlere imza atmış ilmi-ye sınıfı mensupları müsevvidlik vazifesi de icra etmişlerdir.

2. Müsevvidliğe Benzer Kavramlar

Vahiy kâtipliği, imla etmek, kâtiplik, kanun yazımı, musahhihlik, müstensihlik, redaksiyon, kodifikasyon ve ahkâm defterleri hazırlayan personeldi. Müsevvidliğe benzer görev ifa etmiştir. Bunları kısaca ortaya koyalım:

2.1. Vahiy Kâtipliği

Hz. Peygamber âyetler nâzil oldukça okuma yazma bilen bazı sahabelere yazdırmıştır. Daha sonra vahiy kâtibi olarak isimlendirilen bu kişiler yazdıklarını Resûlullah'a (s.a.s.) okumuşlar, Hz. Peygamber yazılanlarda hata varsa düzeltmiştir. Peşinden kâtibe, "Yazdığını çoğalt ve mü'minlere dağıt" talimatı vermiştir.⁴⁰ Örnek olarak Medine döneminde Hz. Peygamber okuma yazma bilen Zeyd b. Sâbit (r.a.) (öl. 45/665 [?]) âyet yazmak üzere yanında yazı malzemesi bulundurma tâlimatı verilen bir sahabîdir. Hatta okur-yazar olmayan bazı sahabeler, ellerindeki yazı malzemeleriyle Hz. Peygamber'in yanına gelmek için kâtip aradıkları nakledilmiştir.⁴¹ Çeşitli belgelerin, tâlimatnâmelerin, antlaşma metinlerinin, imtiyaznâmelerin, mektupların yazımı için

³⁵ Ali Himmet Berki, "Osmanlı Türklerinde Yüksek İftâ Makamı", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9 (102-103), 1970, 426.

³⁶ Halil İnalıcık, *Devlet-i Âliyye* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010), 1/35.

³⁷ Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 71.

³⁸ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 19.

³⁹ Ahmet Yaşar Mehmet İpşirli, "İlmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/141. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 156.

⁴⁰ Celâleddin Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyyetü, 2008), 1/141; Hüseyin Çelik, "Kur'ân'ın Yazıya Aktarılması ve ilk Vahiy Kâtibi Meselesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14 5/1 (2019), 27.

⁴¹ M. Suat Mertoğlu, "Vahiy Kâtibi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/447.

bazı sahabîler görevlendirilmiştir.⁴² Osmân b. Affân (öl. 35/656), Alî b. Ebî Tâlib (öl. 40/661), Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh (öl. 36/656-57) isimleri kaynak eserlerde sıkça geçen bazı vahiy kâtipleridir.⁴³

Devlet başkanı olarak Hz. Peygamber zamanında evrak hazırlama faaliyetinin ortaya çıktığı söylenebilir. Vahiy yazımı merkezinde gelişen bu resmî denilebilecek faaliyetler ileride kurum haline gelecek fetvâ yazımı ve bu işin görevlisi müsevvidliğin ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Yazılan bilgilerin takibinin ve denetiminin de yapılmış olması vahiy kâtipliği ile müsevvidlik arasında irtibatı kumayı kolaylaştırmaktadır. Fakat bu vahiy yazma faaliyeti ile müsevvidlik arasındaki önemli bir fark şudur: İlkinde gönüllülük esastır. Sonrakinde maaş karşılığı yapılan bir iş bulunmaktadır. Fakat ilkinde görevlendirme de bulunmaktadır. Sahabeler bu hizmetleri karşılığında bir ücret ödenmediği kanaatindeyiz.

Bahsettiğimiz konu ile alakalı şu da kaydedilebilir. Hz. Peygamber sahabeler arasında ortaya çıkan sorunları çözmüş, onların suallerine cevap vermiştir.⁴⁴ Fetvâ tarihi cihetinden de Hz. Peygamber dönemi ilk uygulamalar olarak kabul edilebilir.⁴⁵

2.2. İmlâ Etmek

Sözlükte imlâ “uzatmak, yazdırmak, dikte etmek” anlamında kullanılmıştır. Bir yazıyı imlâ etmek, metni yazacak olana uzun bir süre içerisinde okumak, demektir.⁴⁶ İstilah olarak “bir kimsenin çevresindeki ilim taliplilerine ezberden veya kitaptan bir şey yazdırması” anlamındadır. Bu şekilde yazılmış esere imlâ (ç. emâlî) denir.⁴⁷ İmlâ çeşitli şer’i ilimlerde uygulanmış bir yöntemdir. Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Şâfiî (öl. 204/820) gibi fakihler, İbn Düreyd (öl. 321/933), Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî (öl. 328/-940) ve Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed (ö. 319/931) gibi dil alimleri bu usûlü uygulamışlardı.⁴⁸ Bazı âlimler ise ezberlerindeki ilimleri veya rivayetleriyle iştigal ettikleri bilgileri öğrencilerine bazen ezber olarak,⁴⁹ bazen de yazdıkları kitap veya benzeri malzemeden yazdırmışlardı.⁵⁰

⁴² Üzeyir Tuna, ‘İzzüddîn b. ‘Abdisselâm es-Sülemî (ö. 660/1262) ve “el-Emâlî'l-Kur’âniyye” Adlı Eserinin Edisyon Kitiği (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 38.

⁴³ Mertoğlu, “Vahiy Kâtibi”, 447.

⁴⁴ Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-İdâriyye*, çev. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/413; Davut Dursun, *Din Bürokrasisi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 115.

⁴⁵ Talip Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 27.

⁴⁶ Şemseddin es-Sehâvî, *el-Cevâhirü'l-mükellele fi'l-ahbâri'l-müselese*, thk. K. Abdü'l-Fettâh Fettûh (Katar: Dâru'l-Fethi'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2011), 2/295.

⁴⁷ Abdullah Aydın, “İmlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/225.

⁴⁸ Aydın, “İmlâ”, 225.

⁴⁹ Orhan Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 64.

⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, “Emâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995) 11/70.

İmlâ faaliyeti sözlü kültürün yazıya intikali, sonra ise müzakere ve tecrübelerin, ilmi birikimin sonraki nesle intikalini sağlamak üzere İslam dünyasının her köşesine yayılmıştır. Bu faaliyet resmî kurumlar makamların dışında da belge hazırlama, tarihe tanıklık etme ve kültür mirasını yeni kuşaklara aktarma bakımından önemlidir. İlmî birikimin naklinin geniş İslam coğrafyasında kayda geçirilmesi takdire şayan bir çabasıdır. Müsevvidlik vazifesi bunun resmîyet kazanmış bir hali olarak düşünülebilir.

2.3. Kâtip

Sözlükte ketb “yazmak” fiilinden türetilmiş ism-i fâil bir kelimedir. Yazı ile uğraşan kişi, yazıcı, sekreter demektir. Kitâbet işiyle uğraşanlardan kelâmın telifi ve mânânın tertibiyle ilgilenenlere “inşâ kâtibi”, malların tahsili ve sarf edilmeleriyle meşgul olanlara “emvâl kâtibi” denir.⁵¹

Hız Peygamber anlaşma metinleri, devlet başkanlarına gönderilecek mektuplar ve çeşitli belgeleri yazdırmak için kâtipler görevlendirmiştir. Bu işle uğraşan sahabî sayısı yirmi üç ila kırk iki arasındadır.⁵² Medîne vesîkası, bu dönemde yazılmış, günümüze de ulaşmış ilk İslâmî dönem belgelerinden birisidir. Rasulullah'ın (s.a.s.) kâtipleri arasında her birisi de devlet görevi olmak üzere branşlaşma diyebileceğimiz bir durum da vardı; Ali b. Talib (öl. 40/661) antlaşmaları, Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665 [?]) devlet başkanlarına yazılan mektupları, Mugîre b. Şu'be (öl. 50/670) ortaya çıkan bazı ihtiyaçları, Abdullâh b. el-Erkam (öl. ?) akid ve borçları, Hâlid b. Saîd b. el-Âs (öl. 14/635 [?]) Hz. Peygamber 'e arz edilen hususları, Huzeyfe b. Yemân (öl. 36/656) zekât işlerini, bir başka sahabî Muaykîb b. Ebî Fâtîma (ö. 40/660 [?]) ise ganimetleri yazmıştır.⁵³

Râşid Halîfelerin (632-661) her birisinin özel kâtibi vardı. Emevîler döneminde haraç, ordu, mektup, mahkeme ve emniyet olmak üzere kâtipler beş sınıftan teşekkül etmiştir.⁵⁴ Endülüs Emevî Devleti'nde (756-1031) kâtiplik; kâtibü'r-resâil, resmî evrak yazan ve kâtibü'z-zimâm, beytümâl harcamalarını kaydeden olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁵⁵ Abbâsîlerde (750-1258) ise, icra ettikleri faaliyetlere göre kadı, haraç, resâil, şurta, ordu ve maûnet kâtipleri şeklinde sınıflandırılmaktadır.⁵⁶ Anadolu Selçuklularında (1075-1308) çeşitli divanlarda sayıları yirmi dörde kadar varan inşâ ve emvâl kâtipleri görev yapmıştır.⁵⁷ Orta Çağ'daki İslam devletlerinde Dîvân-ı inşâ'da görevli kâtipler Arap ve Fars edebiyatı ve İslam ilimleri biliyorlardı.⁵⁸

⁵¹ Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendi, *Subhu'l-a'ş'a fi sınaati'l-inşa* (Kahire: el-Mat-baatü'l-Emiriyye, t.y), 1/84-85.

⁵² el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-İdâriyye*, 1/200-201.

⁵³ Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Kâtip”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/49.

⁵⁴ Küçükaşçı, “Kâtip”, 49.

⁵⁵ Ahmed b. Muhammed Makkarî, *en-Nakdü'l-edebi fi Kitâbi Nefhi't-tib* (Beyrut: 1984), 1/217; Küçükaşçı, “Kâtip”, 49.

⁵⁶ İbrâhim b. Muhammed Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (Beyrut: Darü'l-Kütü-bi'l-İlmiyye, 1984), 470-471; Küçükaşçı, “Kâtip”, 49.

⁵⁷ Hüseyin b. Muhammed İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye*: Selçukname. çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1/220; Küçükaşçı, “Kâtip”, 50.

⁵⁸ Küçükaşçı, “Kâtip”, 50.

İslam Dünyasında doğu devletlerinde kâtiplik için erkek olmak şartı aranmıştır, Endülüs'te ise kâtip olarak kadınlar da görevlendirilmiştir.⁵⁹

İslam devletlerinde kâtiplik bir meslek olarak, kitâbet de fen ilmi olarak görülmüştür. Kâtiplik görevi için aranan şartları arasında adil olmak, yeterlilik yüksek tabakaya aidiyet, nüfuza sahip olmak, yazışmaları bilmek, saray protokol bilgisi, ilmî ve fikrî müzakerelere katılabilecek bilgi ve güzel konuşma özellikleri aranmıştır.⁶⁰

Evrak hazırlama ve resmî yazışmaları sürdürme vazifesi sebebi ile kâtipler nesrin gelişmesine de destekleri olmuştur. Çünkü kâtiplik edebiyat bilgisi ve üslûp sahibi olmayı gerekiyordu. Hatta sadece bunun için resmî belge ve defter tutma yöntemlerini öğreten eserler yazılmıştır. Başlıklarında “Kâtip, kitâbe, küttâb, sînâa ve teressül” gibi kelimeler olan eserler kâtiplik mesleği ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir.⁶¹

Osmanlı Devleti'nde dairelerde yazı kaleme alan kâtiplere müsevvid denirdi. Müsevvidlik XIX. yüzyılda resmî dairelerde özel kalem haline gelmişti. Fetvâ kaleminde müsevvidlik ayrı bir şube idi.⁶²

Son paragrafta verdiğimiz bilgi müsevvidliğin kâtiplikten farklı, sınırlı bir meslek olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.4. Kanun Yazımı

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan (3 Kasım 1839) itibaren kanunlaştırma alanında reformlar yapıldı. Eşya hukuku, borçlar hukuku ve şahıs hukuku ile ilgili hükümleri Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (1868-1876) adıyla, aile hukukuyla ilgili hükümleri Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) adıyla kanunlaştırılmıştır.⁶³ Dönemin bürokrat da olan fıkıh alimleri Seyfeddin ve Mehmed Emin (Şûrâ-yı devlet azası), Seyyid Halil (Evkaf-ı hümâyun müfettişi), İbn Âbidinzâde Alâaddin ve Ahmed Hulûsi (Dîvân-ı ahkâm-ı adliyye üyesi) ve Ahmed Hilmi'den (Dîvân-ı ahkâm-ı adliyye üyesi) teşekkül eden Mecelle Cemiyeti 100 maddelik mukaddime ve 1. kitap olan “Kitâbü'l-büyû'u hazırlamıştır.⁶⁴ Bu çalışma, müsevvidler tarafından düzenlenerek sadârete sunulmuş; 8 Muharrem 1286'da yürürlüğe girmiştir. Hibe, gasb ile itlâf, hacr, şirket, vekâlet, ikrah ile şüf'a, sulh ile ibrâ, dava ikrar, kazâ ve beyyinât kitapları müsevvidlerce tashih edilerek pa-dişaha sunulacak hale getirilmiştir.⁶⁵

⁵⁹ Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, nşr. Abdüsselim el-Herrâs (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1995), 252; Küçükaşçı, “Kâtip”, 49.

⁶⁰ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn (ö. 808/1406), *Mukadime* (Beirut: 1984), 246-247; Küçükaşçı, “Kâtip”, 51.

⁶¹ Küçükaşçı, “Kâtip”, 51.

⁶² Küçükaşçı, “Kâtip”, 51.

⁶³ Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/231.

⁶⁴ Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Vakayiname*, haz. Münir Aktepe (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 12, 78.

⁶⁵ Ebül'ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 123; Osman Keskiöğlü, “Ahmed Cevdet Paşa, Hayatı ve Eserleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966), 223.

Ahmet Cevdet Paşa (öl. 1313/1895) başkanlığında Mecelle hazırlanmasında devrin hukuk otoriteleri görev almıştır. Müsevvid olarak ifade edebileceğimiz bu ilim adamlarının isimleri, her kitabın sonunda yer almaktadır.⁶⁶ Bunlardan bir dönem müsevvidlik vazifesi icra eden Ömer Nasuhi Bilmen Fetvahâne-i Âlî’de bulunmuştur. Bilmen Heyet-i Telifiyye a’zâsı bulunduğu bu dönemde Hanefî mezhebini esas alınarak kapsamlı bir eserin vücuda getirilmesi için Meşîhat Dairesi’nde tashih çalışmaları yapmıştır.⁶⁷ Bunlar makalemizin önceki sayfalarında anlattığımız müsevvidliğin önemini de göstermesi bakımından önemli bilgilerdir.

Kısmen müsevvidlik görevinin izdüşümü diyebileceğimiz kanun yazımı, düzenlemesi ve tashih süreci günümüzde şu şekilde icra edilmektedir: Kanun yapmak,⁶⁸ düzenlenmesi gereken konuyla ilgili farklı çözüm önerilerinden birisini tercih etmek, bu kanun taslağını gramer, mantık ve hukuk kurallarına uygun olacak şekilde,⁶⁹ hazırlamak suretiyle ve yasama organı nezdinde kabul edilmesini başarmak sanatıdır.⁷⁰ Kanun yapımının başlatılma yetkisi iki aktördedir: Hükümet ve Parlamento. Bazı ülkelerde buna belirli sayıda yurttaşlar topluluğu da eklenir.⁷¹ Kanun yapımı, ön hazırlık ve taslağın hazırlanmasıyla başlar. Sonra tasarılar komisyonlarda ele alınır, tasarısı genel kurula gelir, kurulda görüşülür, devlet başkanına gönderilir. Resmî Gazete’de yayınlanmak üzere kanun metni Başbakanlığa gönderilme aşamalarını kapsar.⁷²

Kanunlar, kayıtlara tabidir. Anayasa en üst kanun olarak bazı kanunların çıkarılmasını emretmektedir. Siyasi parti seçim beyannameleri, hükümet programları, kalkınma planları, bakanlıkların şura kararları vb. belgeler, kanunların kaynakları arasındadır.⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) görev ve yetkileri arasında kanun çıkarmak, gerekirse kanunları değiştirmek veya kaldırmak da vardır.⁷⁴

⁶⁶ Hasan Ellek, “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2014), 142.

⁶⁷ Talip Türcan, “Ömer Nasuhi Bilmen ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/5-26 (2015), 282.

⁶⁸ Fazlı Pehlivan, *TBMM’de Yasa Yapma Süreci ve Bazı Avrupa Birliği Parlamentolarından Örnekler* (b.y: y.y, 2007), 65.

⁶⁹ Nahit Yüksel, “Türkiye’de Yasama (Kanun Yapımı) Performansı Tartışmaları”, *Yasama Dergisi* 39 (2019), 133.

⁷⁰ Tuncer M. Karamustafaoğlu, *Yasama Meclisinde Komisyonlar* (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1965), 47; Yaşar Karayalçın- Aynur Yongalık, *Hukukta Öğretim- Kaynaklar-Metod Problem Çözme* (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuk Araştırma Merkezi, 2008), 13-18; Ayrıntılı bilgi için bk. Akın Çakın, “Kanun Tasarılarının Hazırlanması Süreci”, *Adalet Bakanlığı Kanun Yapım Süreci Sempozyumu*, ed. İrfan Neziroğlu ve Fahri Bakırcı (Ankara: TBMM Yayını, 2011), 83.

⁷¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), 24.

⁷² Gülşen Terakye, “Yasama Süreci ve Yasa Yapımı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi (DEÜHYO ED)*, 2/5 (2012), 72.

⁷³ Elvettin Akman, *Türkiye’de Kamu Politikası ve Kanun Yapım Sürecinin Analizi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 257.

⁷⁴ Fahri Bakırcı, *TBMM’nin Çalışma Yöntemi (TBMM İctüzüğü)* (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 396.

Kanunların bu fonksiyonlarını kusursuz olarak yerine getirebilmesi nitelikli bir şekilde yapılabilecek yasama faaliyeti ile mümkün olabilir.⁷⁵

Kanun yapımının başlatılma yetkisi iki aktördedir: Hükümet ve Parlamento. Bazı ülkelerde buna belirli sayıda yurttaşlar topluluğu da eklenir.⁷⁶ Kanun yapımı, ön hazırlık ve taslağın hazırlanmasıyla başlar. Sonra tasarılar komisyonlarda ele alınır, tasarı genel kurula gelir, kurulda görüşülür, devlet başkanına gönderilir. Resmî Gazete’de yayınlanmak üzere kanun metni Başbakanlığa gönderilme aşamalarını kapsar.⁷⁷

Kanun yapımının bütün süreçleri düşünüldüğü zaman müsevvidin bir hukuk metni hazırlama fonksiyonu net olarak ortaya çıkmaktadır. Kanun yapımı ve yazımı titizlik, özen ve dikkat çekici bir meslektir. Aynı şeyleri müsevvidlik hakkında da kağıtlık ve benzeri alanlarda yazılan çeşitli kitapları düşünerek ifade edebiliriz.

2.5. Musahhîh ve Müstensih

Sözlükte tashih; anlamı, düzeltme, düzelti⁷⁸ demektir. Musahhîh; tashih ve düzenleme yapan kişidir. Arapça bir kelime olan istinsâh, bir kitabın veya yazılı bir metnin nüshasını çıkarma, onu harf harf kopya etme, demektir. Bu işi yapanlara müstensih denir.⁷⁹ İstinsah yazılı metinlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. İstinsah X. yüzyıla kadar önemli bir meslek olarak kabul edilirdi. İstinsah için icâzet gerekirdi.⁸⁰

Musahhîh ve müstensih ile müsevvid arasındaki önemli bir fark şudur: Musahhîh ve müstensih her türlü yazılı metinleri düzenler, son halini verir. Müsevvid ise özel olarak kullandığımız takdirde fetvâ yazımı ve düzenleme işleri ile meşgul olmuştur.

2.6. Redaksiyon

Redaksiyon yazı yazma, bir metni kaleme alma anlamına gelmektedir. İstilah olarak bir yazılı metin üzerinde düzeltmeler yapmak suretiyle, o metni yayıma hazır duruma getirmektir.⁸¹ Redaksiyon faaliyeti, düzelti olarak da adlandırılmaktadır. Redaksiyon, dizgi ya da baskı öncesinde muhteva ile ilgili yapılan faaliyetlerdir. Gramer hataları redaktör yani metin editörü tarafından düzeltilir. Sayfa düzeni ve yazım hataları musahhîh tarafından düzeltilir. Müsevvid metnin ilk hazırlıklarından itibaren ilave olarak redaksiyon denilen işi de yapmaktadır.

2.7. Son okuyucu

Son okuyucu metni ilk kez görür. Editör, son okumayı yapacak kişiye dikkat etmesi gerekli noktaları bildirebilir. Örneğin okumanın Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu’nun

⁷⁵ Cennet Sümeyya Işık, *Türkiye’de Kanun Yapım Süreci ve Torba Kanun Uygulamaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 24.

⁷⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), 24.

⁷⁷ Gülşen Terakye, “Yasama Süreci ve Yasa Yapımı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* 2/5 (2012), 72.

⁷⁸ Komisyon, *Türk Dil Kurumu Sözlük*, 2276.

⁷⁹ Nebi Bozkurt, Nevzat Kaya, “İstinsah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/369.

⁸⁰ Bozkurt, Kaya, “İstinsah”, 369.

⁸¹ Komisyon, *Türk Dil Kurumu Sözlük*, 1968.

dikkate alınarak yapılmasını isteyebilir. Son okumacı, yazım yanlışlarını bulup işaretler. Yanlış yerden kesilmiş satırları, satırların sonunda hatalı olarak yanlış heceden bölünmüş sözcükleri de bulur. Paragraf yanlışlarını da yakalar, paragrafların yerlerini düzenler. Bu faaliyet, bir metnin yayımlanmaya hazır hâle getirilmesi sürecinin en sonunda yer alıyor gibi görünmektedir. Fakat son derece önemli işleve sahiptir. Çünkü redaktör ve editörler, metinle sürekli ilgilendikleri için bazı hataları görmekte körleşebilir. Son okumacı ise metin üzerinde mesafeli okuma yapar. Bu sebeple gözden kaçan noktalama işareti ve hataları hatalarını daha net görebilecektir.⁸²

2.8. Kodifikasyon

Sözlükte kodifikasyon düzenleme anlamına gelmektedir.⁸³ İstilah olarak dağınık haldeki örf ve âdete dayalı hukukun yerine, ülkenin tamamında uygulanan ve hukukun farklı bölümlerini mümkün mertebe ihtiva eden kanun metinlerinin yapılması faaliyettir. Bu kavram, hukuk kurallarının yazılı tespiti şeklinde genel anlamda (taknîn); dağınık hukuk kurallarının devlet otoritesi ile sistemli halde bir araya getirilmesi (tedvin) şeklinde kullanılmaktadır.⁸⁴ Hukuk adına mevcut kuralları toplamak, böylece hukukî ihtilafların çözümünü hukuk içerisinde mümkün hale getirmek için girişimler her dönemde var olmuştur.⁸⁵ Kodifikasyon hukuku reforme etmek, sürekli değişen gerçekliklere uygun kılabilmek, şartlara uygunluğu ve istikrarı sağlayacak yöntemleri bulma çabasıdır.

Tanzimat sonrası Osmanlı'daki kanunlaştırma hareketi, hukukun Batı sistematiğiyle ifade edilmesidir. Bu çalışmalar Türkiye Cumhuriyet'inde genel kanunlaştırma ile neticelenmiştir.⁸⁶

Müsevvidin yaptığı kimi çalışmalar, Mecelle örneğinde görüldüğü gibi, kodifikasyon içerisinde değerlendirilebilir.

2.9. Ahkâm Defterleri ve Müsevvidler

Müsevvid diyebileceğimiz memurların aktif hizmet verdiği yerlerden birisi de bazı toplantı tutanakları ve işlem defterleridir.

Osmanlı devletinde padişahın başkanlık yaptığı Divan-ı Hümâyün'da idarî, malî, içtimaî, askerî vb. hususlar görüşülerek karara bağlanmıştır.⁸⁷ Divan'dan çıkan evrak-

⁸² Son okuma nedir? (Erişim: 01 Eylül 2021).

⁸³ Komisyon, *Türk Dil Kurumu Sözlük*, 1456.

⁸⁴ Ergün Özsunay, *Medeni Hukuka Giriş* (İstanbul: Gürkay Matbaası, 1970), 111; İbrahim Kafi Dönmez, "İslam Hukukunda Müctehidin Naslar Karşısındaki Durumu ile Modern Hukuklarda Hâkimin Kanun Karşısındaki Durumu Arasında Bir Mukayese", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 23; Ömer Faruk Ocakoğlu, *Kodifikasyondan Resepsiyona: Aile Hukukundaki Değişmeler ve Toplumsal Etkileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 140.

⁸⁵ Ocakoğlu, *Kodifikasyondan Resepsiyona: Aile Hukukundaki Değişmeler ve Toplumsal Etkileri*, 149.

⁸⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2005), 71.

⁸⁷ Ahmet Mumcu, Ahmet, "Divan-ı Hümâyün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/431.

ların birleştirilmesiyle Ahkâm Defteri meydana gelmiştir.⁸⁸ Hüküm çoğulu olan Ahkâm, burada “padişah buyruğu” anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde padişahın yetki verdiği kurum veya bazı daireler, padişah adına hüküm vermişlerdir; Bunları düzenleme ve metin haline dönüştürme vazifesi müsevvidler tarafından ifa edilmiştir.⁸⁹

Ahkâm-ı mühimme defteri, Dîvân-ı Hümayun’da karara bağlanan konularda padişahın onayının alınmasından sonra müsevvidlerin düzenledikleri ferman suretlerinin kayda geçirildiği defterlerdir.⁹⁰

Ahkâm-ı şikâyet defterleri, 1648-1814 yıllarında müsevvidler tarafından tutulmuştur.⁹¹

Ahkâm-ı Ruûs defteri; Sadrazam tarafından verilen memuriyet ve vazifeyi gösteren tayin belgelerinin kayda geçirildiği defterdir.⁹² Aynı şekilde bu belgenin hazırlanmasından kayda geçirilmesine kadar ki aşamalar müsevvidler tarafından sağlanmıştır.

Ahkâm-ı Tahvil: Boş tımar ve zeametlerin el değiştirilmesinde gereken değişiklik hükümünü yazan müsevvidlerin görev yaptığı dairedir.⁹³

2.10. Şürût ve Sicillât

Şürût sözlükte şartın çoğuludur. İstilah olarak “hukukî muameleleri kayıt altına almak üzere düzenlenen belge” demektir. sicillât sicil kelimesinin çoğuludur. İstilah olarak ise hukukî muamelelere dair yazılacak belgelerin düzenlenme esaslarını tespit eden ilim demektir.⁹⁴

Râşid Halîfeler döneminden (632-661) itibaren bazı kişiler hukukî muameleleri yazıya geçirme işiyle tanınmaya başlamıştır. İslam coğrafyasının genişlemesi, farklı medeniyet ve kültür muhitlerine mensup kimselerle temas gibi sebepler hukukî muamelelerin yazıya geçirilmesi ihtiyacına yol açmıştır. Bu gelişmeler mahkeme kayıtlarının üslûp, dil ve muhteva yönünden düzenlenmesini gerektirmiştir. Böylece ilmü’ş-şürût ortaya çıkmıştır.⁹⁵

Şürût ilminin amacı hukukî muamelelerin yazıyla belgelendirilmesi esnasında uyulacak kuralları öğretmek, üslûp ve içerik yönünden uygulama birliğini sağlayacak örnek belgeler hazırlamaktır. Bu ilim ilkelerini fıkihtan, inşâ ilminden, devletin resmî belge düzenleme esaslarından almıştır.⁹⁶

⁸⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Yusuf İhsan Genç vd. (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2010), 27.

⁸⁹ Halil Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551.

⁹⁰ Mübahat Kütükoğlu, “Mühimme Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/520.

⁹¹ Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri”, 1/551.

⁹² Nejat Göyünç, “16. Yüzyılda Ruûs ve Önemi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 17 (1967), 17 vd.

⁹³ Göyünç, “16. Yüzyılda Ruûs ve Önemi”, 31.

⁹⁴ Fahrettin Atar, “Şürût ve Sicillât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/270.

⁹⁵ Atar, “Şürût ve Sicillât”, 270.

⁹⁶ Atar, “Şürût ve Sicillât”, 270.

Yukarıdaki ifadeleri dikkate aldığımızda müsevvidlik ile, hukuk metni hazırlamak özelinde, şürût ilmi ile uğraşanlar arasında doğrudan alaka kurmak mümkündür.

2.11. Sak

Arapça sakk (çoğulu sukûk) “yazılı belge, resmî tutanak” demektir. Çeşitli muamele, edim ve ikrarları yazılı belgeleyen senetler, ödeme emri, çek, ibrânâme, vekâletnâme, tayin menşuru, edâ tezkiresi, iktânâme vb. kıymetli ve resmî evrak sak olarak adlandırılmıştır.⁹⁷

Dava taraflarından birisi sak yazılmasını isterse hâkim bu talebi yerine getirir. Hukukî işlemlerde ve mahkemelerde yazının yaygınlaşması, yargı teşkilâtının gelişmesi ve değişen şartlara göre yargılama usulünün yerleşmeye başlamasıyla beraber mahkeme tutanaklarını veya kişilerin kendi aleyhlerindeki yazılı ifadelerini ihtiva eden saklar ispat vasıtalarına eklenmiştir.⁹⁸

Osmanlı döneminde sak kadı tarafından dava konusu olay ve bu konudaki hukuk için düzenlenen belgedir. Bu belgelerin toparlanması ile oluşturulan sak mecmuaları mahkemelerde belge düzenleyecek kimselere rehberlik görevi görmektedir. Mahkemelerde kayda geçirilecek belgeler kâtip tarafından müsveddesi yazılır ve müsveddeleri kadı tarafından onaylanmasından sonra temize çekilirdi. Sak mecmualarını yazanlar uzun yıllar mahkemelerde görev yapmış ilim ehli kimselerdir.⁹⁹

Sak ve sak mecmualarının hukuki belge hazırlanması konusunda bir nevi müsevvidlik vazifesinin başka bir icrası olduğu anlaşılmaktadır.

2.12. Süftece

Arapça süftece, sefte kökünden gelir. Sefte ise “muhkem, pekiştirilmiş” demektir. Alacağın yazılı belgeyle sağlama bağlanmasından dolayı bu adla anılmıştır. Borçlunun alacaklısına, belli miktarda parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde ödeme taahhüdünü veya oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye ödeme emrini içeren kıymetli evraka veya işlemin kendisine süftece denir. Bu konu fıkıh kitaplarının çeşitli başlıkları havale, karz, sarf gibi farklı başlıkları altında incelenmiştir.¹⁰⁰

Bir ekonomi kavramı olarak süftacenin müsevvidlikle alakası tanımdan rahatlıkla anlaşılabilir. Zira süftace bir resmi evraktır. Belirli şekilleri olması sebebiyle itinalı bir şekilde hazırlanmayı gerektirmektedir.

2.13. Noter

Noter (Fr. notaire) kelimesi not tutan, hızlı yazı yazan anlamına gelmektedir. İhtilafları önlemek ve hukuk güvenliğini sağlamak için belirli işlemleri belge haline getirmek veya belgelerin sûretlerini onaylama vb. işlerle görevli noter faaliyetini yerine

⁹⁷ Cengiz Kallek, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/584-586.

⁹⁸ Kallek, “Sak”, 35/584.

⁹⁹ Süleyman Kaya, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/586-587.

¹⁰⁰ Cengiz Kallek, “Süftece”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2010), 38/19-21.

getiren kimseler için fıkhîta kâtib-i adl, kâtibü'l-vesâik kâtibü'l-adl gibi terimler kullanılmıştır. Kâtib-i adl yazılı bir belgeyi yazım kurallarına ve hukukun aradığı özelliklere göre düzenler. İspat vasıtası olarak mahkemeye takdim edilen bir belgenin muhtevası hakkında şahitlik de eder.¹⁰¹

Hız. Peygamber'in siyasî, idarî, hukukî vb. alanlarda kâtiplerine kaydettirdiği bazı yazılı belgeleri bu konuda örnek olarak göstermektedir.¹⁰²

Kur'ân-ı Kerîm'de borç ilişkisinde dürüstlük ve verdiği söze uymada hassasiyet gösterilmesi emredilmiştir.¹⁰³ Bu ilkelere rağmen Sorumluluklarını ifa etmeyen, borcunu inkâr eden veya borç miktarını veya vadesini unutan borçluların bulunma ihtimaline binaen borç ilişkisinin varlığını ispat için tedbirler alınması üzerinde durulmuştur.¹⁰⁴

Bir başka ifadeyle mahkeme kararlarını yazıya geçirme uygulamaları Emevîler döneminde (756-1031) Mısır'da ve Kûfe'de kadınların kayıt tutmaları ile başlatılmıştır.¹⁰⁵

Noterlik yazılı belgeyi yazım kurallarına ve hukukun aradığı şartlara uygun tanzim etmedir. Bu nedenle ispat vasıtası olarak mahkemeye sunulan bir belgenin muhtevası hakkında şahitlik sebebiyle yetenek ve ehliyet gerektirir. Noterin kitâbet, ilim, adalet vasıfları olmalıdır. İlave olarak güzel yazı yazma ve yazım kurallarını bilmeli, sözleşme metinlerini hatasız ve okunaklı şekilde kaleme almalıdır. Fıkıh ve hukuk muameleler ile ilgili hükümleri de bilmelidir.¹⁰⁶

Noterlik hakkında verdiğimiz bu özet bilgilere göre hukuki belge hazırlama hususunda müsevvid ile noter benzer özellikler taşımaktadır. Fakat farkı şudur. Müsevvid belgeye nihai şeklini vermez. Sadece onaya sunar. Konunun bir erken dönem uygulaması olarak Muaykib b. Ebî Fâtıma (ö. 40/660 [?]) isimli sahabînin Hız. Peygamber'in mühürdarı ve kâtiplerinden birisi olarak nitelendirilmesi hatırlatılabilir.

2.14. Divan

Divan, devlet yönetimindeki çeşitli askerî, idarî ve malî görevlerin ifasında kullanılan defterlere, bu defterlerin ve devlet memurlarının bulunduğu yere verilen isimdir. Divanı İslam dünyasında, ilk defa Hız. Ömer fey gelirlerini dağıtmak için kurmuştur.¹⁰⁷

Hız. Ömer fetihler sonucu İslam devleti hâkimiyetine giren gayri müslimlerin verdikleri çeşitli vergileri Müslüman halka dağıtmak amacıyla bir teşkilât düşünmüştür. Hız. Ömer feyden hisse alarak Medine halkını, fetihlere katılmış kuvvetler ve aileleri

¹⁰¹ Fahrettin Atar, "Noter", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/210.

¹⁰² Atar, "Noter", 210.

¹⁰³ Bk. el-Bakara 2/177; el-Mâide 5/1; el-İsrâ 17/34-35.

¹⁰⁴ Atar, "Noter", 210.

¹⁰⁵ Atar, "Noter", 212.

¹⁰⁶ Atar, "Noter", 212.

¹⁰⁷ Abdülazîz Ed-Dûrî, "Divan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/378.

divan defterlerine kaydettirmiştir. Bu defterde isimlerin karşısına senelik bir defa verilecek atıyye ile aylık erzak da belirtilmişti.¹⁰⁸

Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında (661-680) Dîvânü'r-resâil (muhabere divanı) şekillenmiştir. Halife yazışmaları okur ve yorumlarını yapar, arkasından kâtip gerekli dokümanları veya mektupları hazırlamıştır.¹⁰⁹

Abbâsîler döneminde (750-1258) önceki uygulamalardan farklı olarak halifeye verilen dilekçeleri takiple görevli Dîvânü'r-rikâ' atanmıştır.¹¹⁰ Bu dönemde mektuplar ve resmî belgeler, vezirin veya halifenin verdiği emirler doğrultusunda başkâtip tarafından hazırlanmış, halife veya vezir tarafından tasdik edildikten sonra kopyası çıkarılmıştır. Bazan özel bir yazıcı son kopyayı hazırlamış, mektuplar ve belgeler arşive gönderilmiştir.¹¹¹

2.15. Yazı İşleri

Yazı işleri müdürü, gazete, dergi gibi süreli yayınlar ile adliye, belediye gibi kamu kurumlarında yazılı iletişim kanallarını yönetmek ve yayınların işleyişini sağlamakla sorumludur. Yayın tonunu, editoryal yönünü ve politikalarını belirler. Yazma görevleri de üstlenir. Matbu yayınları ve kurumdaki bazı yazışmaları yönetir. Yayınevi veya kurum için yazım kuralları ve üslup belirler.¹¹²

2.16. Özel Kalem

Devlet kurumlarında makam sahibi yetkililerin işlerini yapmakla yükümlü personeldir. Özel kalem protokol kurallarını, yazışmaları ve insan ilişkilerini iyi bilen uzman kişilerdir. Özel Kalem, üst düzey yöneticilerin görüşmelerini düzenler, gizlilik derecesine sahip yazışmalarını gerçekleştirir. Gerekli durumlarda onlara yardımcı olur. Sürekli yöneticilerle temas halinde olacağından konuşması da düzgün olmalıdır.¹¹³

Sonuç

Müsevvidlik Osmanlı Devleti'nde yer alan bazı memurların özel adıdır. Görevleri bir metni hazırlamak, düzenlemek ve yetkili insanların onayından sonra son halini vererek, gerekli kayıtları tutmaktır. Müsevvid, resmî dairelerde evrakları hazırlamış, sonra müsveddeleri temize çekmiş olan memurdur. Bugünkü anlamda resmî dairelerin yazı işleri biriminde görevli memurudur. Meslek olarak yani evrak hazırlama görevi olarak hayattaki birçok mesleklerde yer almaktadır.

Müsevvidlik metin hazırlama faaliyeti olarak Asr-ı Saâdetten itibaren çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu faaliyetler fetvâ yazımı görevlisi müsevvidliğin çekirdeği olarak değerlendirilebilir.

¹⁰⁸ Dûrî, "Divan", 378.

¹⁰⁹ Dûrî, "Divan", 378.

¹¹⁰ Dûrî, "Divan", 379.

¹¹¹ Dûrî, "Divan", 380.

¹¹² Yazı işleri müdürü nedir? (Erişim: 27 Haziran 2023).

¹¹³ Özel kalem nedir. (Erişim: 27 Haziran 2023).

Kanun yazımı olarak ise Mecelle'nin hazırlanmasıyla üst seviyeye ulaşmıştır. Kanun yazım ve tekniği hukuk fakültelerinde üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu resmî, hukuki evrak hazırlama görevlisi olarak müsevvidliğin önemini de ortaya koyan bir delildir. Makalemizde bu faaliyeti sürdüren bazı kişilerin sorumlulukları ile resmî metin yazım sürecini de ortaya koymaya çalıştık.

Müsevvidlik fıkıh çalışmalarını da doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü İslam hukuku çalışmalarında kıymetli eserler kaleme alan birçok müellif dönemlerinde bu vazifeyi yapmıştır. Osmanlı döneminde yaşayan Elmalılı Hamdi Yazır, Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi alimler müsevvidlik görevi de icra etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde fetvâ hazırlama faaliyetinde müsevvid denilen memurlar da görev almıştır. Müsevvidler fetvâların ve mahkeme kararlarının kayıtlarını da tutmuşlardır. Bu çalışmalar neticesinde bir yandan fetvâ yazma tekniği gelişmiş, tarihin çeşitli dönemlerinde kaleme alınan fetvâlar miras olarak da bize intikal etmiştir. Fetvâ kurumu ve müsevvidlik vazifesi, Osmanlı hukuk sistemi içinde hukuk kurallarının oluşumu ve uygulanmasındaki konumu açısından kendine özgü role sahiptir.

Müsevvid makamındaki kişiler, ihtisas sahibi, tecrübeli, evrak hazırlama işinde birikimli, fıkıh konusunda uzmandır. Müsevvidlik, devlet kadrolarında yükselme imkânı da taniyan bir vazife olarak da dikkat çekmektedir.

Bu çalışmamızda bazı öneriler de sunmak istiyoruz: Müsevvidliğin özel, resmî, şer'î veya hukuki bir metni yazım uzmanı olarak, ansiklopedilerde yer almasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Müsevvidlik konusuyla ilgili literatür taramamızda İslam Ansiklopedisi, Kitaplar ve ilgili makalelerde fetva gibi kavramların farklı yazımlarına rastlanmaktadır. Ülkemiz için de önemli bir hizmet olan İsnad Atıf Sistemine göre, tekrar gözden geçirilerek, yazım birliği sağlanmalıdır.

Kaynakça | References

- Afyoncu, Erhan. "İbrâhim Müteferrika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 21/324-327. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Afyoncu, Erhan, Ahıskalı, Recep. "Kâtip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25/49-52. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Afyoncu, Erhan. *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire*. İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Ahıskalı, Recep. *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık*. İstanbul: y.y. 2001.
- Akgündüz, Ahmet. "İ'lâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 22/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. İstanbul: OSAV Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri*. 2 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Murat. *Ağa Kapısından Şeyhülislâmlığa İstanbul Müftülüğü*. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Akgündüz, Murat. *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Akman, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Hukukî Yapı ve Adlî Teşkilatta Tanzimat Sonrası Gelişmeler". *Yeni Türkiye* 2/10 (1996), 1002-1016.
- Akman, Elvettin. *Türkiye'de Kamu Politikası ve Kanun Yapım Sürecinin Analizi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Altınbaş, M. Vamık Şükrü. "Fetvâ Eminleri". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3/6-7 (1964), 187.

- Atar, Fahrettin. “Fetvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. “Noter”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/210-213. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atar, Fahrettin. “Şürût ve Sicillât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/270-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Aydın, Mehmet Akif. “Mecelle-i Ahkâmı-ı Adliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/231-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2005.
- Aydınlı, Abdullah. “İmlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bakırcı, Fahri. *TBMM’nin Çalışma Yöntemi TBMM İçtüzüğü*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Başar, Umut. *Yüzbaşı İhsan’ın Kavâ'id-i İmla ve Tahrir’inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Yusuf İhsan Genç vd. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Berki, Ali Himmet. “Osmanlı Türklerinde Yüksek İftâ Makamı”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/102 (1970), 423-427.
- Beyhakî, İbrâhim b. Muhammed. *el-Mehâsin ve'l-mesâvi*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Bıçkıcı, Mehmet. *Kanun Tasarılarının Hazırlanması: Bakanlık ve Başbakanlık Aşaması*. Yasama Derneği, *Kadınlara Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarının Yasama Sürecine Katılımlarını Güçlendirilmesi Semineri*. Ankara: Yasader Yayınları, 2009, 1-11.
- Bilgin, Aydın. İlhami, Yurdakul. İsmail, Kurt. *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmîlik Arşivi Defter Kataloğu*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Canatar, Mehmet. “Kethüda”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Celâleddin es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr (öl. 864/1459). *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyyetü, 2008.
- Chamboredon, Anthony. “Çeşitli Görünümleriyle Avrupa Özel Hukuk Kodifikasyonu”, çev. Meltem Sarıbeyoğlu, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 18/1 (2012), 335-352.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Çakın, Akın. *Kanun Tasarılarının Hazırlanması Süreci’ Adalet Bakanlığı Kanun Yapım Süreci Sempozyumu*. ed. İrfan Neziroğlu ve Fahri Bakırcı. Ankara: TBMM Yayını, 2011.
- Çelik, Hüseyin. “Kur’ân’ın Yazıya Aktarılması ve ilk Vahiy Kâtibi Meselesi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14 5/1 (2019), 22-33.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “İslam Hukukunda Müctehidin Naslar Karşısındaki Durumu ile Modern Hukuklarda Hâkimin Kanun Karşısındaki Durumu Arasında Bir Mukayese”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 23-51.
- Dürî, Abdülaziz. “Divan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dursun, Davut. *Din Bürokrasisi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Ebül’ulâ Mardin. *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2004.
- Ellek, Hasan. “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2014), 120-159.

- Ençakar, Orhan. *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1977.
- Göyünç, Nejat. "16. Yüzyılda Ruûs ve Önemi". İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 17 (1967), 17-34.
- Gümriükçüođlu, Saliha Okur. "Meşihat Makamının Bir Dairesi: Fetvahâne-i Âlî". *Din ve Hayat: Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi* 2/34 (2018), 32-37.
- Hûî, Hasan b. Abdülmün'im. *Gunyetü'l-kâtib ve münyetü't-ğâlib*. nşr. Adnan Sadık Erzi. Ankara: 1963.
- Işık, Cennet Sümeyya. *Türkiye'de Kanun Yapım Süreci ve Torba Kanun Uygulamaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- İbn Bîbî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbn Haldûn. *Mukadime*. Beyrut: 1984.
- İbnü'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdillâh. *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*. nşr. Abdüsselîm el-Herrâs. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995. 252.
- İnalçık, Halil. *Devlet-i Âliyye*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İpşirli, Mehmet. "İlmiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaboğlu, İbrahim Özden. *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015.
- Kallek, Cengiz. "Sak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/584-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kallek, Cengiz. "Süftece". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/19-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kalkaşendi, Ahmed b. Ali b. Ahmed. *Subhu'l-A'sa fi Sinaati'l-İnşa*. Kahire: el-Matbaatü'l-Emiriyye, t.y.
- Kandemir, M. Yaşar. "Emâli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/70. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Karayaıçın, Yaşar. Aynur, Yongalık. *Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme*. Ankara: Banka e Ticaret Hukuk Araştırma Merkezi, 2008.
- Kaya, Süleyman. "Sak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/586-587. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kaydu, Ekrem. "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 201-210.
- Kazıcı, Ziya. "Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi". *İslam Medeniyeti Mecmuası* 5/2 (1981), 39-68.
- Keskiođlu, Osman. "Ahmed Cevdet Paşa, Hayatı ve Eserleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966), 221-234.
- Kişi, Abdullah Rüştü. "Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi". *Din ve Hayat: Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi* 24 (2015), 62-69.
- Koca Ferhat. "Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahâne". *İlam Araştırma Dergisi* 2/1 (1997), 133-151.

- Koca, Ferhat. “Fetvâhâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Kâtip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/49. Ankara: TDV Yayınları, 2022).
- Kütükoğlu, Mübahat. “Mühimme Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/519-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- M. Karamustfaoğlu, Tuncer. *Yasama Meclisinde Komisyonlar*. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1965.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed. *en-Nağdü’l-edeî fi Kitâbi Nefhi’t-Tîb*. Beyrut: 1984.
- Mertoğlu M. Suat. “Vahiy Kâtibi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/447. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Mertoğlu, M. Suat. “Vahiy Kâtibi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Muhammed, Abdülhay el-Kettânî. *et-Terâtîbü’l-İdâriyye*. ter. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Mumcu, Ahmet. “Divan-ı Hümâyun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/430-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Ocakoğlu, Ömer Faruk. *Kodifikasyondan Resepsiyona: Aile Hukukundaki Değişmeler ve Toplumsal Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Özel kalem nedir?. Erişim: 27 Haziran 2023. <https://www.kariyer.net>
- Özsunay, Ergün. *Medeni Hukuka Giriş*. İstanbul: Gürkay Matbaası, 1970.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 4 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pehlivan, Fazlı. *TBMM’de Kanun Yapım Süreci ve Bazı Avrupa Birliği Ülke Parlamentolarından Örnekler*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği, Ankara: 2007.
- Sahillioğlu, Halil. “Ahkâm Defteri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Sakaoğlu, Necdet. “19. YY’da Şeyhülislâmlık”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sancarbaba, Uğur. “Kanun Yapım (Yasama) Sürecinde Maliye Bakanlığının Rolü”. Kanun Yapım Süreci Sempozyumu. ed. İrfan Neziroğlu ve Fahri Bakırcı. Ankara: TBMM Yayını, 2011.
- Sehâvî, Şemseddin. *el-Cevâhirü’l-mükellele fi’l-ahbârî’l-müselsele*. thk. K. Abdü’l-Fettâh Fettûh, Katar: Dâru’l-Fethi’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, 2011.
- Sütçü, Mehmet Sait. “Osmanlı Devleti’nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri”. *Tarih Okulu Dergisi* 10/32 (2017), 459-536.
- Şen, Ziya. “Vahiy Kâtipliği Müessesesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2011), 185-210.
- Son okuma nedir?. Erişim: 01 Eylül 2021. <https://www.evrenlugu.net>.
- Tank, Mehmet. “Meclisin Kanun Yapma Usûlü ve Düzenleyici Etki Analizi”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 1/6 (2011), 141-180.
- Terakye, Gülşen. “Yasama Süreci ve Yasa Yapımı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* 2/5 (2012), 72-78.
- Tuna, Üzeyir. ‘İzzüddîn b. ‘Abdisselâm Es-Sülemî (öl. 660/1262) ve “El-Emâlî’l-Kur’âniyye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

- Türcan, Talip. “Ömer Nasuhi Bilmen ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmûsu”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/5-26 (2015), 280-291.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. “Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.” Erişim: 01 Eylül 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr>.
- Uriel, Heyd. “Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”. çev. Fethi Gedikli. *Hukuk Araştırmaları Dergisi* 9/1-3(1995), 287-317.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmîye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. “Osmanlı Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Ulema Sınıfı”. *Türk Yurdu* 19-20 (1999-2000), 188-191.
- Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi. *Vakayiname*. haz. Münir Aktepe. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Yazı isleri müdürü nedir?. Erişim: 27 Haziran 2023. <https://www.kariyer.net>.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Yüksel, Nahit. “Türkiye’de Yasama (Kanun Yapımı) Performansı Tartışmaları”. *Yasama Dergisi* 39 (2019), 131-197.